

Gyermekpróza

Valódi választóvonal csak irodalom és nem-irodalom között húzódhat, bármilyen más felosztás hibás és megtévesztő. A jó szándék, a politikai vagy a didaktikai cél és „egyéb huncutságok” persze időnként átszabják az irodalom fogalmát, célját és jelentőségét. De még gyakrabban történik meg, hogy az irodalom körébe olyan írásműveket igyekeznek beterelni, amelyeknek nincs ott semmi keresnivalójuk, az irodalom fogalmába pedig a „hasznos irodalom”, a „haladó irodalom” vagy egyéb jelzős szerkezet dugárúját csempészik. Pedig az irodalmi igényesség és tisztánlátás, az értékekhez és a mércéhez ragaszkodás talán soha nem volt annyira fontos, mint napjainkban (a ránk virradt új évszázadban-évezredben), amikor a korszakokon át formálódott művészeti és emberi normákat minden eddiginél rombolóbb veszedelem fenyegeti: a pénzéhes siker hajszolása. A gyermek nemcsak a fogyasztói társadalom új „célközönsége” lett, de a gátját tépő individualizmust és a lelki-szellemi igénytelenséget sugalló (ordító!) multimédia-kínálat céltáblája is, és ez a mesterlövész nemigen szokott tévedni!

Félretéve (s reméljük: megértve!) a képes beszédet, megállapíthatjuk: nem könnyű (bár sohasem volt könnyű!) a pedagógus dolga, aki a hazai és a világirodalom értékeivel akarja a kezére adott ifjú nemzedéket megismertetni, amikor ez az ifjú nemzedék a valóságot még oly kevéssé, s azt is a maga sajátos látószögéből ismeri. Ezt a kétségtelen nehézséget és (az életkori adottságokból fakadó) hiányt igyekeznek azután korok és iskolák, pedagógusok és filantrópok oly módon áthidalni, hogy az irodalmat a vélt vagy valós (de semmiképpen sem *irodalmi*) értékekhez alakítják, rövid lejárátú didaktikai és etikai szándékok közvetítésére készítetik. S ha az irodalom nem fér bele a szándékok Prokrusztész-ágyába, akkor a művet megnyirbálják, kilúgozzák, „pempösítik”. Mindezt természetesen jó szándékkal és „a serdülő ifjúság érdekében” teszik.

Az ifjúsági és gyermekirodalom körébe sorolt művek legtöbbje csak nevében irodalom, mondhatnánk: sajnálatos tévedés áldozata. A mindenkori korszellem pedagógiai, társadalmi, világnézeti céljainak kíván elsősorban megfelelni. Ezeket az alkotásokat aztán az oktatás folyamatosan segédanyagként használja fel, pedagógiai csodafegyverként kezeli, és ehhez mért hatást vár tőle.

Pedig a művészet (az igazi!) igencsak alkalmas valóságos értékek és valóságos élmények közvetítésére. Az irodalomtörténet annak a hatás- és sikersorozatnak a története, amely a nagy művek és nagy alkotók küzdelmét fűzi füzérbe, ahogyan gondolataikat, a világról vallott nézeteiket elterjesztették. A fiatal nem ért meg és nem értékeli *mindent* az irodalom világméretű kínálatából (meg nem is hisz el mindent, meg unja is!), de az elolvasott, a tanáraitól és társaitól hallott és értelmezett írásművek *nagy részét* mégis megérti és elraktározza magában, s idővel feldolgozza.

Bognár Tas könyve bőséges válogatást kínál a világirodalom és a magyar prózai literatúra jeleiből, kétszer huszonöt mű értelméről (napjaink közkedvelt szavával élve: üzenetéről) medítál, a tanár számára a bemutatás, a diák számára a megértés szempontjait teszi világosabbá.

Németh László az oktatás tanításának kezdeteit az európai irodalom gyökereinél kezdené: a görög-római klasszikusoknál, Homérosznál. Ez a vitathatatlan igényesség azért a műveltségi és az oktatási követelmények megváltozása okán egyre nehezebben valósítható meg. De Bogdán Tas is az európai próza évszázadaihoz nyúl vissza. Legrégibbi (mintegy: alap-) olvasmányul Cervantes Don Quijote-ját ajánlja (megjelent: 1615-ben), amely álom és realitás összeütközését, az erkölcsi értékekért vállalt (gyak-

ran szélmalom-) harcot állítja megmosolyogni való, mégis követendő példaként a világgal ismerkedő fiatal elé. Mintegy évszázaddal későbbi mű Defoe Robinsonja (1719), a helytállásnak és a világ átalakításának ez a korai remeke, majd még ugyanabban az évtizedben látott napvilágot Swift Gulliver-regényeinek sorozata (1726), amelyben az olvasó fiatal első ízben tekinthet be a társadalomkritika görbe tükrébe. Bognár Tas emlékeztet a művek évszázadokat átívelő szellemi rokonságára, amely valójában az európai irodalom mértékadó alkotásaiban napjainkig folyamatosan tart, ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy az irodalom korábbi századaiban keletkezett művek gyakran megcsonkítva, „ad usum Delphini” formában jutottak el az oktatásba.

Az ifjúsági irodalom másik sajátossága (ez sem új keletű!), hogy a felnőtt olvasóknak szánt művek idővel (kb. egy nemzedékkel később) az ifjúság kedvelt olvasmányai lesznek. Ezt az utat járta be Bürger (Münchhausen báró), Cooper (Börharisnya történetek) vagy Mark Twain életművének egy része (Tom Sawyer és Huckleberry Finn, Koldus és királyfi). Az európai közvélemény talán Tom Sawyer személyiségének kibontakozását tartja hitelesebbnek, Huck Finn pedig mintha inkább az amerikai vadnyugat, az alvilág és a csavargóromantika korai irodalmi képviselője volna. Az mindenesetre elgondolkodtató, hogy a kétségkívül népszerű művektől a felnőtt olvasók idővel (felnővén) mintha elfordulnának, a bennük foglalt élményvilágot és erkölcsi normákat mintha már csak a gyermeki tapasztalatkeresők számára tartanák fontosnak.

Sajátosan más utat követ Lewis Carroll (Alice Csodaországban, Alice Tükrországban 1865–1871), aki a logikus cselekvést és az ok-okozati összefüggést száműzi meseregényeiből, helyébe a kiszámíthatatlanságot és a folyamatos szorongást állítja, – akár a 20. század szürrealista regényeinek a korai próbáját is láthatjuk bennük. És mintha könyvének sorsa is fordított volna az utazó és indiánregényekhez képest: ezeket a gyerekeknek szóló könyveket a felnőttek hitelesebbnek és képtelenségeit valóságosabbnak fogadják el. Valóság és gyermeki álomlátás határán egyensúlyoz az a két regény is, amely pedig a beilleszkedés és a harmónia elérését tűzte céljául (pedig mekkora a kettő között a különbség!), az egymással vállaltan szellemi kapcsolatot tartó két mű: Collodi Pinokkiója és Alekszej Tolsztoj Aranykulcsocskája.

A 20. század elején (talán a városiasodás következményeként?) új szint kínálnak az állatregények a literatúrában, a társadalmasított és antropomorfizált állatirodalom klasszikus művét Kipling alkotta meg A dzsungel könyvével, míg Jack London regényei inkább az állatok természetének hiteles megjelenítésére törekşenek (A beszélő kutya, Az éneklő kutya és társaik), – mindkét irányzat máig élő iskolát teremtett. A leköszönő 20. század egyik legfőbb jellemzője talán éppen az eltérő irányzatok egymás mellett élése, és az a sajátosság, hogy nem vesznek tudomást egymásról. Erich Kaestner már alig-alig képes elszabadulni társadalmi környezetétől, romantikája kiagyalt és gyakran hiteltelen, – miközben egyre inkább az ifjúság szórakozási igényeinek kielégítésére törekszik. Milne a Mici macsó történetekkel új, „teljes világot” teremt, amelyben állatbőrbe bújtatott emberi magatartásformák nézegetik egymást, – az érdemi tevékenység nyomai nélkül. Hasonló módon totális világkép megteremtését tűzte céljául A gyűrűk ura szöveg- és álhistoria-folyamának megálmodója (J. R. Tolkien), valamint a Harry Potter regények megszerkesztője (J. Rowling), – mindketten a profi szórakoztatás mesterei, már maguk is a multimédia világ gyermekei és hasznélvezői.

A világirodalom ifjúsági könyvkínálatához hasonlít, de legalább annyira különbözik is tőle a magyar gyermekpróza. De ez természetes, – a világirodalomból kiszemelt huszonöt kötet négy évszázadot és különböző nyelvű nemzeti irodalmak jeleseit (vagy nem is olyan jeleseit!) sorolja fel (angol-amerikai, francia, német-osztrák, olasz, spanyol, orosz-szovjet, svéd), az ifjúságnak ajánlott magyar művek alig másfél évszázadot fognak át (Jókai Mórtól Lázár Ervinig), és értelemszerűen azonos szellemi és nyelvi hagyományra épülnek, bár a téma- és formagazdagság itt is igen figyelemreméltó.

A nemzeti történelemnek hangsúlyosabb szerepe van (vagy ilyen szerepet juttatna neki Bognár Tas) a magyar ifjúsági olvasmányokban is (de honnan máshonnan kapná meg a magyar gyermek- és fiatal olvasó a nemzeti tudat és önismeret alapélményét, ha nem a saját irodalmának a kínálatából?). A nagyenyedi két füzfa (Jókai), A szabadság csillaga (Krúdy), A két koldusdiák (Mikszáth), az Egri csillagok (Gárdonyi), de még a Julianus barát (Kodolányi), a Kinizsi Pál (Tatay Sándor) is a történelem egy-egy szeletét kínálja, vagy ismeretét tételezi fel. A kései romantikának ezek a művei eredetileg ugyanúgy nem a gyermekolvasóknak íródtak, mint az ismertetett külföldi könyvek tekintélyes része sem (és talán túlzott optimizmus helyezte közéjük Julianus barát torokszorító vándorlását az őshaza felé).

A jellemfejlődés, az egyéniség kibontakozása és harmóniája a témája a 20. század több magyar ifjúsági regényének, – talán ezek a művek valósítják meg legteljesebben azt a célt, amelyet az ifjúsági regény fogalmába beleértünk. A Pál utcai fiúk (Molnár Ferenc), a Kincskereső kisködmön (Móra Ferenc), a Légy jó mindhalálig (Móricz Zsigmond), az Ábel a rengetegben (Tamási Áron) ezért vált-válhatott évtizedek óta a fiatal olvasók és közösségek útnak indító olvasmányélményévé. A nagy népszerűségnek örvendő külföldi állatregényeknek méltó társa Fekete István két regénye, a Bogáncs és a Tüskevár, amely ember és állat, ember és természet harmóniájára kívánja felhívni a fiatal és az idősebb olvasók figyelmét. Csukás István és Lázár Ervin könyvei sem nélkülözik a világirodalmi kapcsolatokat (pl. A kis herceggel, vagy a Mici mackó könyvekkel), ugyanakkor mindkét író számtalan szállal kötődik a magyar népmeséhez csakúgy, mint Karinthyhoz vagy Janikovszky Évához. És ami talán több mint különös, és több mint véletlen: mesevilágba rejtett *költő* szólal meg Berzsián illetve Süss sárkány alakjában, Arnold bálnavadász és a kis Valentin figurájában (Lázár Ervin: Berzsián és Dideki és Csukás István: Süss, a sárkány valamint Mándy Iván: Arnold, a bálnavadász és Szabó Magda: Sziget-kék c. regényében).

Bogdán Tas bőséges választékot kínál iskolának és diáknak (vagy inkább tanítónak és olvasónak?) egyaránt. Elemzéseiben rávilágít: minden igényes mű alkalmas a valóság árnyalt bemutatására, az irodalom közel hozható az ifjúsághoz, a gyermekolvasóhoz. Csak egyet utasít el következetesen: az igénytelenséget, a sanda kikacsingatást ilyen-olyan célok felé. Az alpműveltség megszerzésének idején, az irodalmi ízlés kialakulásakor ez helyrehozhatatlan hiba. Engedni kell, hogy hasson maga a mű. A legtöbb, amit az oktatás tehet, ha asztalhoz ülteti diákjait és kezükbe adja a műveket.

Bizonyosan más országok irodalomtanítása is hasonló elemekre épül: a nagy világnyelvek mesekincsére, amelyet világirodalomnak neveznek, és azonos vagy hasonló élményt nyújt az európai kultúra világában élők számára. A másik elem minden ország saját nyelvének és irodalmának a gyermek- és ifjúsági prózája, amelyből más országok és nyelvek fiai-leányai nagyon keveset ismernek meg. A sajátos nemzettudat kialakulásához nyilván ezek a könyvek járulnak hozzá jobban, érdemes volna egyszer körülkalandozni, legalább a szomszéd országok iskoláiban, mivel és hogyan nevelik őket.

gyermekeiket és fiataljaikat, mely olvasmányok és tartalmak jelentik az ő számukra az alapvető irodalmi és olvasmányélményt.

LUKÁTS JÁNOS

BOGNÁR TAS: Gyermekpróza. Világ- és magyar irodalom. Felsőoktatási tankönyv. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 278 oldal.

Tanulói vélemények

Miért nem szeretek olvasni?

A gimnáziumi évek alatt a tanulni való anyagok úgy megsokasodtak, hogy az embereknek alig marad idejük bármi más kedvtelésből csinálni. Ezért, ha van egy kis szabadidőm, kimozdulok otthonról, vagy pedig elmegyek sportolni, mint-hogy négy fal közt egy könyvet olvassak.

18 éves fővárosi gimnazista

Néhány kötelező olvasmánynál nincs unalmasabb a világon, ha meg akarják velünk szerettetni az olvasást, izgalmasabb műveket adhatnának fel. Egy-két liberálisabb gondolkodású magyar tanárról hallottam már, hogy feladta a Harry Pottert. Ezzel biztos elérte a célját, mindenki olvasott. Olyat is hallottam már, hogy Harry Potter egyik logikai fejtörőjét csinálták matek órára.

VM. 18 éves fővárosi gimnazista,

Nem szeretek olvasni, mert nem szeretették meg velem az általános iskolában (valószínű a kötelező olvasmányok miatt), azonkívül unatkozok olvasás közben. Vannak érdekes könyvek, de egy idő után nem kötnek le. Nincs is túl sok időm arra, hogy elolvassak egy könyvet, mivel tanulnom kell és vannak más szabadidős elfoglaltságaim is (sport).

17 éves fővárosi gimnazista

